

निर्मित सिंचन क्षमता व प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्रातील
तफावत समाप्त करणे व सन २०१६-१७ मध्ये
४२.५१ लक्ष हेक्टर सिंचनाचे उद्दीष्ट साध्य करणे.

महाराष्ट्र शासन
जलसंपदा विभाग

शासन परिपत्रक क्रमांक : संकीर्ण २०१६/(५९१/१६)/सि.व्य.(धोरण)

मंत्रालय, मुंबई ४०० ०३२.

दिनांक - २२ नोव्हेंबर, २०१६

संदर्भ : १) शासन निर्णय क्र. देवदु-२०१५/(८३६/२०१५) सि.व्य.(कामे), दि. १७.११.२०१६

२) शासन निर्णय क्र. कासस-२०१५/(प्र.क्र.१६२/२०१५)/सि.व्य. (म.), दि. १८.०३.२०१६

३) शासन निर्णय क्र. सी.डी.ए.-१०१५/(४०५/१५)/लाक्षेवि (कामे), दि. ५.०४.२०१६

राज्यात जून २०१६ अखेर निर्मित सिंचन क्षमता ४९.२१ लक्ष हेक्टर, जास्तीत जास्त सिंचित क्षेत्र ३२.४६ लक्ष हेक्टर (सन २०१३-१४) व त्यामधील तफावत १६.७५ लक्ष हेक्टर (३४%) इतकी आहे. राज्यातील निर्मित व प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्रातील तफावत चिंताजनक असून त्याबाबत विविध स्तरावर गांभीर्याने चर्चा होत आहे. चालू वर्षी सदरची तफावत समाप्त करण्याचे शासनाचे धोरण असून त्यासाठी अनेक महत्त्वपूर्ण निर्णय घेतलेले आहेत. त्यादृष्टीने संदर्भ १ नुसार सिंचन व्यवस्थापनाचे सर्व अधिकार पाटबंधारे विकास महामंडळाकडे हस्तांतरीत केलेले असून पाणीपट्टीची रक्कम प्रकल्पांच्या देखभाल दुरुस्तीच्या कामासाठी वापरण्यास परवानगी दिलेली आहे. राज्यात चालू वर्षी सन २०१६-१७ मध्ये सर्वत्र चांगला पाऊस झालेला असून एकूण ८४ टक्के इतका उच्चांकी पाणीसाठा उपलब्ध झालेला आहे. त्यामुळे मा. मुख्यमंत्री व मा. मंत्री (जलसंपदा) महोदयांनी चालू वर्षी एकूण ४२.५१ लक्ष हेक्टर प्रत्यक्ष सिंचनाचे उद्दीष्ट दिलेले आहे. त्यानुसार महामंडळनिहाय खालीलप्रमाणे उद्दीष्ट व ते साध्य करण्यासंबंधी सूचना देण्यात येत आहे. महामंडळास दिलेले उद्दीष्ट साध्य करण्याची जबाबदारी प्रामुख्याने कार्यकारी संचालक व मुख्य अभियंत्यांवर या परिपत्रकाद्वारे देण्यात येत आहे.

सन २०१६-१७ साठी प्रत्यक्ष सिंचनाचे महामंडळनिहाय उद्दीष्ट

महामंडळ	निर्मित पाणीसाठा जून २०१६ (MCM)	१५.१०.२०१६ चा पाणीसाठा (MCM)	उपलब्ध पाणीसाठा %	निर्मित सिंचन क्षेत्र (हजार हेक्टर)	२०१६-१७ प्रत्यक्ष सिंचनाचे उद्दीष्ट (हजार हेक्टर)
१	२	३	४	५	६
म.कृ.खो.वि.म., पुणे	१४२३३	१२७७३	८९.७४	१७३०	१७३० (१००%)
गो.म.पा.वि.म., औरंगाबाद	१०९७१	८५८०	७८.२१	१५१८	११८७.२३
वि.पा.वि.म., नागपूर	७२५१	५५५३	७६.५८	११३८	८७१.४८
ता.पा.वि.म., जळगांव	२४०६	२०१४	८३.७१	४१०	३४३.२१
कों.पा.वि.म., ठाणे	३१९१	३००८	९४.२७	१२७	११९.७२
एकूण	३८०५३	३१९२८	८३.९०	४९२५	४२५१.६४

सूचना :-

- महामंडळांनी वरीलप्रमाणे उद्दीष्ट साध्य करण्यासाठी सन २०१६-१७ मधील हंगामनिहाय, प्रकल्पनिहाय, शाखानिहाय, उपविभागनिहाय, विभागनिहाय, मंडळनिहाय व प्रदेशनिहाय सिंचित क्षेत्राची उद्दीष्टे दिनांक ३०.११.२०१६ पूर्वी निश्चित करून तपशील शासनास सादर करावा.
- बांधकामाधीन प्रकल्पावर ज्या ठिकाणी सिंचन क्षमता घोषित केली आहे, परंतु शेतापर्यंत पाणी जाऊ शकत नाही (dry potential) तेथील सर्व अडथळे दूर करण्याची कामे युध्दपातळीवर पूर्ण करावीत व सर्व

- घोषित सिंचन क्षेत्र प्रत्यक्ष सिंचनाखाली आणावे, व ते प्रचलित नियमानुसार व्यवस्थापनास हस्तांतरित करावे.
- ३) सिंचन क्षमता घोषित केलेले परंतु व्यवस्थापनास हस्तांतरित न केलेले बांधकाम कार्यालयाकडील सर्व सिंचनक्षेत्र प्रत्यक्ष सिंचित करण्याचे उद्दीष्ट संबंधित बांधकाम कार्यालयांना राहिल.
- ४) खरीप हंगामातील सर्व उभ्या पिकक्षेत्राचे (संरक्षित पाणी दिलेले असल्यास किंवा नसल्यास) मुल्यांकन करून त्याचा अंतर्भाव प्रकल्प अहवालातील तरतूदीच्या मर्यादेत प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्रात करावा.
- ५) संदर्भ क्र २ मधील तरतूदीनुसार सर्व प्रकल्पांच्या रब्बी हंगामातील कालवा सल्लागार समित्यांच्या बैठका दिनांक ३०.११.२०१६ पूर्वी घेण्यात याव्यात.
- ६) ज्या ठिकाणी पाणी वापर संस्था स्थापन झालेल्या आहेत, मात्र निधी अभावी पुनर्स्थापनाची कामे न झाल्याने कार्यक्षेत्र हस्तांतरण झालेले नाही, तेथील पुनर्स्थापनाची कामे पाणीपट्टीच्या उपलब्ध निधीतून प्राधान्याने पूर्ण करावीत व सर्व संस्थांना घनमापन पद्धतीने पाणी पुरवठा सुरु करावा.
- ७) ज्या ठिकाणी सिंचनासाठी घनमापन पद्धतीने पाणी पुरवठा केला जातो, तेथे संस्था / वैयक्तिक शेतकऱ्यांकडून भिजलेल्या क्षेत्राचा पिकनिहाय लेखी तपशील घेण्यात यावा व तो मुल्यांकनात अंतर्भूत करावा (Self declaration of area irrigated). याबाबतचा नमुना मुख्य अभियंता, जलसंपदा विभाग, पुणे यांनी सर्वांना उपलब्ध करून द्यावा.
- ८) संदर्भ क्र १ शासन निर्णयामध्ये प्रत्येक प्रकल्पावर जमा होणारी सिंचनाची पाणीपट्टी त्या प्रकल्पांच्या देखभाल दुरुस्तीसाठी वापरण्याची तरतूद असल्याची बाब सर्व लाभधारकांच्या निदर्शनास आणावी. त्यानुसार तेथील कालवे दुरुस्तीसाठी स्थानिक लाभधारकांकडून जास्त पाणीपट्टी वसूली करून कालवे सुस्थितीमध्ये ठेवावेत.
- ९) संदर्भ क्र ३ च्या शासन निर्णयानुसार कोल्हापूर पद्धतीच्या बंधाऱ्यांवर पाणी वापर संस्था स्थापन करण्याबाबत सविस्तर सूचना दिलेल्या आहेत. पाणीपट्टीच्या उपलब्ध निधीतून नवीन दरवाजे घेण्यासह बंधाऱ्यांची दुरुस्ती करून ते पाणी वापर संस्थांना हस्तांतरित करावेत. बंधाऱ्यांमध्ये पूर्ण क्षमतेने पाणीसाठा करून त्यावरील सिंचन क्षेत्रात वाढ करावी. त्यासाठी सर्व कोल्हापूर पद्धतीच्या बंधाऱ्यांच्या अधिसूचना १ व २ चे प्रस्ताव दिनांक ३० नोव्हेंबर, २०१६ पर्यंत शासनास सादर करावेत.
- १०) उपलब्ध पाणीपट्टीच्या रक्कमेतून राज्यातील शासकीय उपसा सिंचन योजनांच्या पंपांची दुरुस्ती व विजदेयकांना वेळेवर निधी उपलब्ध करून देऊन त्या नियमित चालवाव्यात. प्रचलित नियमानुसार लाभधारकांकडून पाणीपट्टी वसूली करून उपसा सिंचन योजनांवर निर्मित सिंचन क्षमता व प्रत्यक्ष पाणीवापरातून प्रकल्पीय गृहीतकानुसार सिंचित होऊ शकणारे क्षेत्र यापैकी जे जास्त असे इतके क्षेत्र सिंचनाखाली येईल, याची दक्षता घ्यावी.
- ११) सिंचनाचा लाभ जास्तीत जास्त लाभधारकांना मिळावा याकरिता कालवा व वितरण प्रणालीतील गाळ-गवत, झाडे-झुडपे काढणे, भरावाची दुरुस्ती करणे यासाठी यांत्रिकी संघटनेने प्राधान्याने यंत्रसामुग्री उपलब्ध करून द्यावी. तसेच दरवाज्यांच्या दुरुस्तीची कामे यांत्रिकी संघटनेने तातडीने पूर्ण करून द्यावीत.
- १२) सध्या विहीरीवरील क्षेत्रास आकारणी केली जात नसल्याने त्यावरील सिंचित क्षेत्राच्या मुल्यांकनाकडे दूरलक्ष केले जाते. विहीरीवर आकारणी केली जात नसली तरी लाभक्षेत्रातील सर्व विहीरीवरील सिंचित क्षेत्राचे वस्तुनिष्ठ मुल्यांकन करण्यात यावे. मुल्यांकनासाठी शेतकऱ्यांकडून विहीरीवरील सिंचन क्षेत्राचे Self declaration of area irrigated फॉर्म भरून घ्यावेत.
- १३) लाभक्षेत्रातील जलाशय, नदी व कालव्यावरील खाजगी उपसा सिंचन योजनांवरील प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्राचे वस्तुनिष्ठ मुल्यांकन करण्यात यावे. सध्या परवाना धारकांच्या सिंचित क्षेत्राचे मुल्यांकन परवान्याप्रमाणे केले जात असल्याचे निदर्शनास आले आहे. खाजगी उपसा सिंचन योजनांवरून सिंचित होणाऱ्या परवानाधारक व बिगर परवाना धारकांच्या सर्व सिंचित क्षेत्राचे वास्तववादी मुल्यांकन करावे.

- १४) कालवा सल्लागार समित्या व स्थानिक आवश्यकतेनुसार अनेक प्रकल्पांच्या लाभक्षेत्रातील साठवण तलाव, शेततळी, नदया व नाल्यांमध्ये पाणी सोडले जाते. त्याचा लाभक्षेत्रातील विहीरींना लाभ होऊन त्याद्वारे सिंचन केले जाते. अशाप्रकारे पाणी सोडतांना ते घनमापन पद्धतीने आकारणीसह मोजून दयावे. लाभक्षेत्रातील ज्या विहीरींना लाभ होतो त्यावरील सर्व सिंचित क्षेत्राचे मुल्यांकन शेतकऱ्यांच्या **Self declaration** पद्धतीने करून त्याचा सिंचित क्षेत्रात अंतर्भाव करावा. मात्र घनमापन पद्धतीने आकारणी करून मोजून दिलेल्या पाण्यावर विहीरींद्वारे भिजलेल्या क्षेत्राची पुन्हा आकारणी करू नये.
- १५) सिंचन व्यवस्थापनासाठी बीट (साधारणपणे ५०० हेक्टर पर्यंत कार्यक्षेत्र) हे एकक धरून सिंचित क्षेत्राचे व्यवस्थापन व मुल्यांकन करावे. त्यासाठी प्रकल्पांच्या लाभक्षेत्रातील सर्व शाखांचे विभाजन “बीट” मध्ये करण्यात यावे. बीटधारक हा सिंचन व्यवस्थापनाच्या तळातील जबाबदार कर्मचारी निर्माण होण्याच्यादृष्टीने त्याची जडणघडण करावी व त्यांना सुविधा निर्माण कराव्यात. शाखा कार्यालयांतर्गत बीट धारकांना त्यांच्या कार्यक्षेत्रातील लागवडी लायक क्षेत्रानुसार उद्दीष्ट देण्यात यावे. त्यावरून शाखा, उपविभाग, विभाग, मंडळ, प्रदेश व महामंडळाचे हंगामनिहाय उद्दीष्ट निश्चित करावे.
- १६) निर्मित व सिंचित क्षेत्रामध्ये जास्त तफावत असणाऱ्या प्रकल्पास अधीक्षक अभियंत्यांनी दर १५ दिवसाला व मुख्य अभियंता यांनी १ महिन्याला भेट देऊन लाभधारकांसमवेत बैठक घेऊन अडचणी समजावून घेऊन उपाययोजना कराव्यात. या बैठकीच्या पूर्व सूचना ७ दिवस देऊन त्यास जाहीर प्रसिध्दी द्यावी.
- १७) क्षेत्रिय स्तरावरून मुल्यांकन केलेल्या प्रकल्पनिहाय सिंचित क्षेत्राची गांवनिहाय पडताळणी दूरसंवेदन तंत्राने करावी. त्यामध्ये तफावत आढळल्यास त्याची जबाबदारी संबंधीत शाखा अभियंता व बीटधारकांवर निश्चित करून पुढील उचित कार्यवाही करावी.
- १८) महामंडळांनी सिंचन व्यवस्थापनाचे काम शासनाच्या प्रचलित नियमानुसार करावे. तथापि, प्रत्यक्ष सिंचित क्षेत्रात वाढ करणे, पाणीपट्टी महसूलात वाढ करणे व प्रकल्पांची कार्यक्षमता वाढ करण्यासाठी महामंडळस्तरावर निर्णय घेता येतील.
- १९) सिंचन व्यवस्थापनातील क्षेत्रिय आस्थापना अपूरी वाटत असेल, तेथे पाणीपट्टीच्या उपलब्ध होणाऱ्या निधीतून मजूर सहकारी संस्थाकडून प्रचलित पद्धतीने निविदेद्वारे मजूर व तत्सम क्षेत्रिय आस्थापना उपलब्ध करून घेता येईल. तसेच शासनाच्या प्रचलित नियमानुसार सेवानिवृत्त कर्मचाऱ्यांच्या सेवा उपलब्ध करून घेता येतील.
- २०) सिंचन व्यवस्थापनाबाबत या परिपत्रकातील मार्गदर्शक सुचनांचे अनुपालन व उद्दीष्टपुर्ती याबाबतच्या कामगिरीचे यथायोग्य मुल्यमापन संबंधितांच्या गोपनीय अहवालात करावे.
- २१) चालू वर्षीचे प्रत्यक्ष सिंचनाचे उद्दीष्ट, प्रत्यक्ष साध्य व अडीअडचणींचा अहवाल नियामक मंडळाच्या प्रत्येक बैठकीत सर्वोच्च प्राधान्याचा विषय म्हणून अंतर्भूत करण्यात यावा.

सदर शासन परिपत्रक महाराष्ट्र शासनाच्या www.maharashtra.gov.in या संकेतस्थळावर उपलब्ध करण्यात आला असून त्याचा संकेतांक २०१६११२२१७१८०५९१२७ असा आहे. हे परिपत्रक डिजिटल स्वाक्षरीने साक्षांकित करून काढण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नावाने.

(शि. मा. उपासे)
सचिव (लाक्षेवि), महाराष्ट्र शासन

प्रति,

- १) प्रधान सचिव (जलसंपदा), जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- २) सचिव (जसंव्य व लाक्षेवि), जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ३) सचिव (प्रकल्प समन्वय), जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.

- ४) सर्व मुख्य अभियंता व सहसचिव, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ५) सर्व सहसचिव, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ६) सर्व उपसचिव, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ७) सर्व अवर सचिव, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ८) सर्व कक्ष अधिकारी, जलसंपदा विभाग, मंत्रालय, मुंबई.
- ९) सर्व कार्यकारी संचालक, जलसंपदा विभाग.
- १०) सर्व महासंचालक, जलसंपदा विभाग.
- ११) सर्व मुख्य अभियंता, जलसंपदा विभाग.
- १२) मुख्य अभियंता (यांत्रिकी), जलसंपदा विभाग, नाशिक
- १३) सर्व अधीक्षक अभियंता, जलसंपदा विभाग.
- १४) निवडनस्ती कार्यासन सि.व्य. (धोरण).